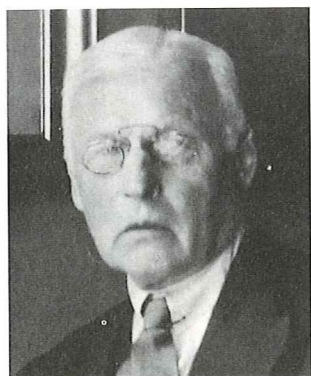

Folkets første ARKITEKT

Hans bygninger ses overalt i Danmark, fra de gule huse i Skagen til det moderne etagebyggeri i København. Han byggede for menigmand – han byggede for kongen. Her er historien om Ulrik Plesner, der for 100 år siden fornyede dansk arkitektur ved at tage gamle håndværkerskikke alvorligt.

Ulrik Plesner, 1861-1933.

»I mine øjne er huset nederdrægtigt grimt. En bølge ved siden af en gammeldags adelsmand.«

Sådan skrev professor V. Klein i tidsskriftet »Architekten« i 1906. Genstanden for professorens glødende vrede var et rødt murstenshus, som netop var blevet bygget mellem de små grå huse på Gammeltorv i København.

Husets arkitekt hed Ulrik Plesner, og huset var en dristig udfordring til tidens byggeskik. En blanding af jysk murermeistertradition og engelsk herregårdsstil

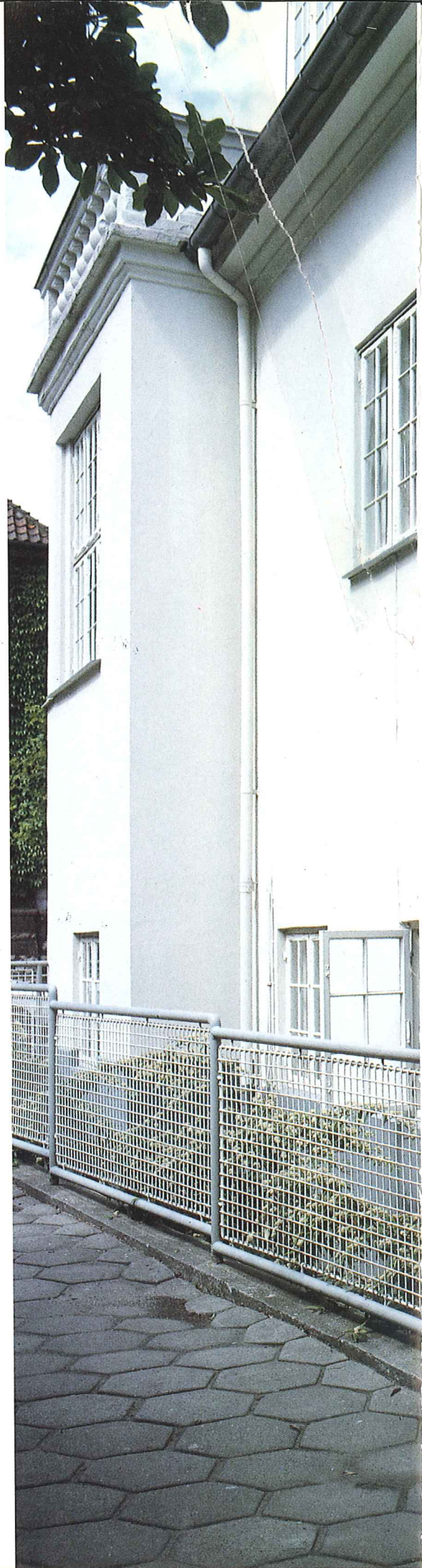
lige midt i Kongens København. Havde man kendt mage?

Ulrik Plesner begyndte sin karriere som arkitekt for omtrent 100 år siden. Efter først at have været i murerlære og gået på teknisk skole tog han i 1893 afgangseksamen fra Kunstakademiets Arkitektskole. På den tid beskæftigede arkitekter sig kun med store monumentale bygninger, mens almindelige beboelseshuse blev tegnet af håndværksmestre. Dét gjorde Plesner op med.

»Han videreførte håndværksmestrenes stil, men langt mere gennemført. Netop det excellente murværk i nationalfarven, som man kan se det på huset på Gammeltorv, er karakteristisk for Plesner,« fortæller Flemming Skude, arkitekt og tilknyttet Byggeriets Studiearkiv på Kunstakademiet.

Han betegner Ulrik Plesner som »the missing link« i dansk arkitektur. Dén mand, der etablerede forbindelsen mellem håndværksmesterhuset og det arkitekttegnede hus.

Plesner byggede en københavnsk villa til Skagensmaleren P. S. Krøyer i 1897. Den ligger i Bergsgade og er bl.a. kendetegnet af et flot dørparti.

Folkets første ARKITEKT

Ulrik Plesner kom til verden i 1861 i Vestjylland. Hans far var sognepræst i Vedersø ved Ringkøbing, og Ulrik Plesner voksede op i den præstegård, som senere skulle blive digterpræsten Kaj Munks hjem. Allerede som 15-årig forlod han sit hjem for at rejse til Birkerød. Her tog han præliminæreksamen og fortsatte derefter ad den bane, som via murerfaget skulle gøre ham til arkitekt.

En skrone om Ulrik Plesners barndom fortæller, at faderen engang kaldte ham til sig og spurgte, hvad han ville være. Den unge Plesner ville være ingeniør, men kom til at blande begreberne sammen og sagde derfor, han ville være arkitekt.

Allerede inden sin eksamen var han arkitekt på en gård og et par beboelseshuse i omegnen af Køge. Af større betydning for Plesners liv var dog hans ombygning af Brøndums Hotel på Skagen i 1891. I løbet af de næste to årtier slog han sit navn fast som både Skagens bygmester og en af Københavns mest anerkendte arkitekter.

Plesner hadede at gå på Kunstakademiet. Omkring århundredeskiftet var klassiske stilstudier og monumentale bygninger det eneste, Kunstakademiet beskæftigede sig med. Almindelige boliger indgik simpelthen ikke i undervisningen.

Straks efter sin afgangseksamen kastede Plesner sig ud i at gøre det stik modsatte af, hvad han havde lært. Og snart skabte Plesner, hvad hans professor på Kunstakademiet, den berømte arkitekt Meldahl, fnysen-

Huset er nederdrægtigt grimt. En bølge ved siden af en adelsmand

de kaldte for »svinehus-arkitektur«. Det var simpelthen ikke fint nok ...

Plesners store chance kom, da han i 1895 blev arkitekt på etagebyggeriet Aarhus på Aaboulevarden i København. Husene blev til i en periode, hvor København var præget af et regulært byggeboom. Uden for hovedstadens gamle volde var der brug for en masse nye boliger til den hastigt voksende københavnske befolkning, så for en driftig arkitekt var der nok at tage fat på. Det første Aarhus tegnede han kun facaden til, men de næste, der

ULRIK PLESNER

Født d. 17. maj 1861 i Ringkøbing.

Voksede op på Vedersø Præstegård.

Uddannet på Kunstakademiets

Arkitektskole i 1893.

Boede en stor del af sit liv i Skagen.

Død d. 22. november 1933 i Skagen.

fulgte i årene efter, var alene Plesners værk. Facade og lejlighedsplan blev skabt som en helhed ud fra et princip om, at det ydre skulle tage hensyn til det indre.

Resultatet af Plesners første store projekt blev en særdeles malerisk facade, præget af frem- og tilbagespring. I stedet for en lige mur skabte karnapper, gavle og kviste liv og variation i facaden og sørgede for, at der kom mest muligt dagslys ind i husets dagligstuer. Aarhusene var et brud med tidens byggeskik. Husene gav anledning til megen diskussion og også en del forargelse i de københavnske arkitektkredse, men der

gik ikke længe, før husene blev betragtet som et forbillede for tidens etagebyggeri.

Stilmæssigt regnes Aarhusene til nybarokken. Denne stil havde allerede holdt sit indtog i den danske arkitektur ti år tidligere, men med Ulrik Plesner fik den et særligt engelsk præg.

Som alle andre arkitekter på den tid tog Plesner på dannelsesrejse til Italien og Grækenland, men indtrykkene fra de klassiske bygningsværker påvirkede ikke hans egen stil synderligt. Turen endte med, at Plesner fik en depression i Paris og måtte hentes hjem til Danmark af sin bror.

»Middelhavet er ikke så friskt som Vesterhavet,« konstaterede vestjyden og drog over de stride bølger til England i 1902.

Dette besøg betød mere for Plesner, som da også i forvejen var stærkt påvirket af engelsk byggestil. En stor kilde til inspiration var »The Red House«, en villa, som blev bygget sydøst for London af kunstneren William Morris og arkitekten Philip

Et typisk træk for Plesner var, at husets indre var lige så vigtigt som det ydre. Han gik op i alle detaljer – også i P. S. Krøyers hus, hvor trappeopgangen blev smukt udskåret.

Af Morten Mikkelsen – Foto: Arkitektskolen i Aarhus

Webb i 1859. Huset havde vakt megen opsigt i England, for det var et totalt opgør med den herskende byggemåde. I midten af forrige århundrede var de fleste overklasse-huse bygget i en forloren, overpyntet stil. The Red House var derimod et enkelt bygget murstenshus.

Netop enkeltheden var, hvad Plesner lærte og overførte til sit eget lands tradition. Det er blevet sagt om Plesner, at England inspirerede ham til at bygge dansk.

Samtidig med Aarhusene byggede Plesner flere villaer i København, som i høj

Tag til England og lær at bygge dansk ...

grad var engelsk-inspirerede. I 1897 opførte han en enkel og naturlig villa i Bergensgade til sin ven, Skagensmaleren P. S. Krøyer. Denne villa blev bygget med hvide mure og sort, glaseret tegltag, men de fleste villaer var røde ligesom forbilledet.

To år senere byggede han på Valby bakte en villa for højesteretssagfører Meyer, og her var den engelske påvirkning meget tydelig. Huset var bygget, så det lukkede sig ud mod vejen og åbnede sig mod haven. Udadtil gav få vinduer og et lille tårn indtryk af en fæstning, men til gengæld var huset mod haven præget af imponerende åbne glas- og dørpartier.

Ulrik Plesners produktion er blevet kaldt den engelske periode i dansk arkitektur, men han var også den regionale, jyske arkitekt. Gennem hele hans produktion skiftedes den engelske og den jyske byggestil til at være dominerende i hans huse – alt afhængigt af, hvem han byggede for.

Når det røde murstenshus på Gammeltorv vakte speciel forargelse, kunne det hænge sammen med, at huset var mere jysk præget end Plesners andre københavnske byggerier. Huset ligner dog langt fra en vestjysk håndværkerbolig. Det er bygget i nybarok stil og præges af et stort gavlparti i midten, en buet karnap og store lysgivende vinduer.

Det sirligt udførte dekorative arbejde var udført af Thorvald Bindesbøll, som Plesner adskillige gange arbejdede sammen med.

I København gjorde det engelske sig bedre end det jyske, og Plesner høstede stor anerkendelse, da han i 1910 byggede

Forsøgshusene på Frederiksberg i København blev opført i starten af 1900-tallet. Det var Plesners bud på sunde byboliger – en holdbar stil.

En udsmykket trappeopgang fra Forsøgshusene. Plesner var fascineret af danske landsbykirker, og det ses tydeligt på vægmalerierne her. Intet var for flot til folket.

Folkets første ARKITEKT

en ærkeengelsk, borglignende pragtbygning for Studenterforeningen.

Bygningen er meget fantasifuldt udført, og den er tegnet, så man udefra får et klart indtryk af, hvad huset rummer. Studenter-

Han kunne ikke lave noget symmetrisk

foreningens bygning er desuden et godt eksempel på et andet af de typiske træk hos Plesner, de små velovervejede detaljer, som bryder symmetrien.

Arkitekten Christian Tarp Jensen har beskæftiget sig meget med Plesners arkitektur og har lavet en film om ham. Han mener, at netop den manglende symmetri og de finurlige ideer er det, der gør Ulrik Plesner til noget særligt.

Tiden indtil Plesner var påvirket af folk som C. F. Hansen, der byggede alt fuldstændig symmetrisk, men nu fik husets

praktiske anvendelse større vægt. Orden var ikke længere en dyd i sig selv.

»Plesners særkende er det uregelmæssigt byggede hus. Ikke for uregelmæssighedens skyld, men en variation med fornuft. Han kunne næsten ikke lave noget symmetrisk,« fortæller Christian Tarp Jensen.

Nogle år efter Aahusene satte Plesner sig ved tegnebordet og skabte de boliger, som for alvor skulle blive prototypen på det moderne københavnske etagebyggeri.

Under en rejse til Tyskland i 1903 var nogle frederiksborgske politikere blevet imponerede over at se den standard, som prægede nyopførte arbejderboliger i Dresden. Den tyske arkitektur, der i disse år var domineret af arkitekten Heinrich Tessenow, var nået væsentligt længere i retning af det traditionelle, folkelige byggeri. Københavns byboliger var ofte gamle og forfaldne, og de nyere huse var dårligt spekulationsbyggeri. Derfor blev der dannet en komité, som havde til formål at sørge for,

at der på Frederiksberg blev bygget arbejderboliger, der kostede det samme som andre boligblokke, men som samtidig skulle være forbedret i »hygiejnisk og folkeopdragende henseende«.

Resultatet blev Ulrik Plesners såkaldte forsøgshuse på Mariendalsvej på Frederiksberg. Her blev nogle opsigtsvækkende nyheder introduceret i Danmark. Forsøgshusene blev anlagt som to selvstændige blokke med et grønt område imellem sig.

Af hensyn til brandsikkerheden krævede byggeloven dengang, at et etagehus skulle have to trappeopgange. Det lykkedes dog Plesner at få dispensation til at nøjes med én central trappeopgang med døre til fire lejligheder på hver trappeafsats. Trappen blev til gengæld bygget i brandsikkert materiale, og altanerne blev desuden bygget, så man i tilfælde af brand kunne komme ned fra bygningen ad den vej.

Tidens køkkener var som regel meget små rum, til trods for, at det ofte var her, arbejderfamilien opholdt sig. Men Plesner indrettede boligerne med store rummelige spisekøkkener, der var indrettet med slagbænk, spisebord og rummelige skabe. Hver lejlighed havde desuden både opvaskerum, spisekammer og badeværelse med bruser og wc. Det var enestående boligforbedringer for datidens arbejdere.

Plesner tilhørte den folkelige tradition, som sejrede, da partiet Venstre i 1901 kunne overtage regeringsmagten efter Højre. Han var tæt knyttet til kredse inden for landbruget, folkekirken og folkehøjskolebevægelsen.

Derfor er det ikke overraskende, at valget faldt på ham, da der skulle findes en

Folket skal have brød og brusekabiner

arkitekt til Roskilde Højskole, som blev opført i 1907. Ønsket fra højskolens forstander Holger Begtrup lød, at bygningen skulle være typisk dansk, og Plesner var derfor det naturlige valg. Resultatet blev en smuk bygning med alle de træk, som var typiske for Plesner på dette tidspunkt.

Bygningen ligger i tre långer ligesom en gård eller herregård. Den er opført i røde mursten og tagsten og markante hvide vinduesfag. En gavl med runde former i nyba-

Roskilde Højskole bygget i 1907. Bygningen nærmest oser af Plesners danske stil: Røde mursten og markante hvide vinduesfag.

Studenterforeningen i København rykkede ind i den borglignende bygning tegnet af Plesner i 1910. Arkitekturen er ærkeengelsk med mange asymmetriske detaljer.

Når Plesner tegnede villaer, sørgede han for store glaspartier ud mod haverne. Dette hus ligger på Jacobys Allé i København.

Havnemesterboligen i Skagen fra 1905 bliver opfattet som Plesners hovedværk fra hans røde periode. Bygningen er kædet sammen af tre helt almindelige huse.

rok stil pryder facaden, og symmetrien brydes blandt andet af et lille borgtårn.

Til trods for det folkelige tilhørsforhold var Ulrik Plesner en meget kantet og strid-

Han var en særling, og meget af sit liv levede han en skyggetilværelse

bar person, som ofte lukkede sig inde for at sidde og gruble i ensomhed. Han forblev ugift, og det lykkedes kun for nogle få venner at komme ind på livet af ham.

»Han var en særling, og meget af sit liv levede han en skyggetilværelse. Han egne- de sig ikke til det administrative arbejde og var dårlig til at finde bygherrer. Derfor lavede han mange af sine projekter sammen med andre,« fortæller Christian Tarp Jensen.

Det 20. århundredes første 15 år var Ulrik Plesners storhedstid. Han udførte mange store projekter i København, ofte i samarbejde med kollegerne Aage Langeland-Mathiesen eller Valdemar Dan. I 1910, samme år som Studenterforeningens bygning blev opført, tegnede Plesner sammen med Langeland-Mathiesen Kvindelig Læseforenings bygning på hjørnet af Gammel Mønt og Antonigade i København. Sene-

re samme år hyrede Livsforsikringsselskabet Hafnia Plesner til at bygge et nyt kontorhus på hjørnet af Holbergsgade og Holmens Kanal. For en gangs skyld brugte han symmetrien, som sammen med stueetagens solide granitsten giver Hafniahuset et mere alvorligt, majestætisk præg end hans andre københavnske huse. Plesner mente, at et forsikringsselskab skulle have et mere formelt tag over hovedet.

Resultatet blev en af Plesners mest berømte bygninger. Det er dog ikke kun af arkitektoniske grunde, at det er den af hans bygninger, der oftest har været afbildet i aviser og på tv i de senere år. Forklaringen er naturligvis den finansskandale, som fandt sted bag Plesners mure. Hafnia-huset blev i 1994 udsat for brand, men på grund af god brandsikring blev bygningen ikke voldsomt beskadiget.

Efter at have udtænkt enkelthuse og boligblokke gik Plesner videre til decideret byplanlægning. I 1907 vandt han førstepræmie i en arkitektkonkurrence om nye boliger på Islands Brygge. Ideen gik ud på at anlægge intet mindre end ni parallelle gader med huse i retningen nord-syd. At tænke huse ind i en så stor helhed var meget usædvanligt på den tid.

Projektet blev aldrig realiseret. Mange af ideerne til bygningsformer skulle senere

indgå i Plesner og Valdemar Dans projekt på Vodroffsvej og Danas Plads på Frederiksberg. I 1913 vandt Plesner og Dan førstepræmie i en anden konkurrence, denne gang om et nyt hus til Østifternes Kreditforening. Ligesom Hafniahuset blev der skabt en monumental, symmetrisk bygning. Bygningen stod færdig på Jarmers Plads i maj 1915. Den blev i 1960 revet ned for at give plads til en omlægning af gaden – og en bastant betonbygning erstattede Plesners traditionelle mursten.

Østifternes Kreditforenings bygning var Plesners sidste større arbejde i København. Herefter søgte han tilbage til det sted i verden, han gennem hele sit voksne liv holdt mest af at opholde sig. Det sted, han for alvor fik mulighed for at præge med sin byggestil: Skagen. Allerede som ganske ung arkitekt blev Plesner ansat til at føre

Brand og skandaler bag Plesners mure...

tilsyn ved opførelsen af Højen Fyr på Skagen. Det var netop i 1890'erne, Skagens kunstnermiljø blomstrede. På Brøndums Hotel mødtes de berømte Skagensmalere P. S. Krøyer og Anna og Michael Ancher med andre kunstsjæle – og Ulrik Plesner

Folkets første ARKITEKT

kom snart til at tilhøre den kreds. Derfor var det Plesner, som fik opgaven, da Brøndums Hotel i 1891 skulle bygges om.

Hotelejer Degn Brøndum var en af Plesners bedste venner. Når Plesners Skagensbyggerier stod på, mens han selv var i København, sendte han sine instruktioner til håndværkerne med posten. Problemet var bare, at muremesteren tit havde svært ved at forstå brevene, eller ligefrem ikke kunne læse. Så gik muremesteren til Brøndum og bad ham udlægge teksten – og Brøndum vidste som regel, hvad arkitekten havde tænkt sig.

I 1905 tegnede Ulrik Plesner en bygning for Skagens havnevæsen. Bygningen blev bygget som bolig for havnemester, havneassistent og havnebetjent. Selv om Plesner skabte store betydningsfulde bygninger i København, regner mange arkitekter dette mindre hus som hovedværket.

Blandt beundrerne er arkitekt Poul Nedergaard, der underviser på Arkitekt-skolen i Århus og selv stammer fra Skagen.

Tårne og skorstene – og god musik i facaden

»Det er faktisk en komposition af tre helt almindelige huse, som er kædet sammen. Men med karnapper, tilbygninger, tårne, buer og skorstene er der skabt en musik i facaden, som gør Havnemesterboligen til noget af det ypperste og til meget nutidig arkitektur,« siger han.

Poul Nedergaard opdeler Plesners huse på Skagen i en rød og en gul periode, og han betragter Havnemesterboligen som den røde periodes kulmination.

Ud over de berømte malere tilhørte komponisten Hakon Børresen Skagens kunstnerkreds. Han fik i 1910 Plesner til at tegne et hus til sig. Dét hus skulle få særlig betydning, fordi det introducerede Plesners gule periode, Skagensstilen.

Plesners Skagenshuse har gulkalkede facader og hvide gesimser og har været stærkt medvirkende til at give Skagen sit særpræg i forhold til andre danske byer.

I den årrække, han boede i København, var Skagen Plesners faste sommerresidens. Her følte han sig bedre tilpas, her havde han sine venner, og her fik han lov til at præge byens udvikling. Det karakteristiske

for Plesners Skagenshuse var, at hvad enten han påtog sig store eller små opgaver, så gik han meget alvorligt til sagen. Han var ikke i stand til at løse en opgave på rutinen – selv den mindste blyantsstreg krævede om-

Apoteker eller konge – man skal kunne se, hvem der bor i huset

tanke. Desuden mente Plesner, at enhver bygning skulle afspejle, hvem der boede i den. Arkitektens holdning var, at alle huse burde udstråle beboerens sjæl, uanset om han var kunstner, apoteker – eller konge.

Kong Christian den Tiende og dronning Alexandrine var begge glade for Skagens natur og kunstnerliv. Derfor bad kongen i 1914 Plesner om at bygge sig en sommerresidens i Skagen. Det blev til den berømte Klitgaarden, som opførtes i den gulkalkede Skagensstil, men i en mere basted, symmetrisk udgave, som Plesner mente sømmede sig for kongens bolig.

Bygningen er gennemarbejdet, og Plesner har som altid bestræbt sig på at sikre så godt et lys som muligt. Ligesom i mange andre af sine Skagenshuse nøjedes Plesner ikke med at tegne selve bygningen, også møblerne i Klitgaarden tegnede han. Det er simple fyrretræsmøbler, som Plesner mente passede bedre til huset end et mere prangende møblement.

Også Skagen Sygehus blev bygget i den gulkalkede stil, og da Plesner derefter tegnede et udkast til en monumental, gul

Med komponisten Hakon Børresens hus tog Plesner i 1910 fat på den gule Skagensperiode.

Plesner skabte total-arkitektur. Han bestemte f.eks., hvordan stuen skulle se ud i Børresens Skagenshus.

Folkets første ARKITEKT

museumsbygning på Skagen, fik det kong Christian til syrligt at bemærke:

»Nu skal der vel ikke opføres flere Klitgaarde på Skagen, min kære arkitekt?«

Næsten 30 år efter at han forlod sin fødeegn ved Ringkøbing, vendte Plesner i 1904 tilbage for at bygge en embedsbolig for borgmesteren. Ringkøbing skulle blive den by, næst efter Skagen og København, som han løste flest opgaver i. Ved

»Nu skal der vel ikke opføres flere Klitgaarde, min kære arkitekt?«

bygningen af borgmesterboligen blev Plesner upopulær blandt håndværkerne, fordi han ligesom i Skagen mente, han kunne lede arbejdet pr. korrespondance fra København. Den holdning gjorde de vestjyske håndværkere gale. De opfattede Plesner

som en arrogant arbejdsgiver, og arkitekten måtte bruge lang tid på at glatte ud.

Ud over sin forkærlighed for engelsk og vestjysk byggestil holdt Plesner meget af den danske, gotiske landsbykirkestil. I Ringkøbing fik han lejlighed til at eksperimentere med et gotisk inspireret murstensbyggeri, da han i 1907 tegnede alderdomshjemmet Aldershvile. I det hele taget var Plesner utrolig arbejdsom. Han stod for stribevis af små jyske jernbanestationer i takt med, at jernbanen i århundredets begyndelse voksede frem over hele landet.

Ofte var stationsbygninger nogle små, uskønne bygninger, men Plesner tegnede stationerne på Ringkøbing-Ørnhøjbanen, Holstebrobanen, Viborgbanen og selvfølgelig Skagensbanen i en stil, som gav dem et ensartet og karakterfuldt præg.

De sidste 10 år af sit liv opholdt Plesner sig mest på Skagen, og han udførte så vidt vides ingen arbejder uden for Jylland. Hans sidste store værk skulle blive Skagen Kunst-

museum. I årenes løb havde Plesner lavet flere planer for et nyt museum i den lille kunstnerby, men først i 1928 blev tegningerne til en virkelig bygning færdige, og den blev ikke gulkalket.

Et adelsmærke var det dog fortsat at skabe så godt lys som muligt inde i bygningen, og ved indvielsen konstaterede museumsdirektøren tilfreds, at intet dansk museum havde så gode lysforhold som dette.

De sidste fem år af sit liv var Ulrik Plesner plaget af sygdom, og han døde i 1933 i en alder af 72 år. Han var da netop på vej ind til en hyggelig middag på sit kære Brøndums Hotel.

Allerede længe forinden var Plesner nærmest gået i glemmebogen i København. Det skete i takt med, at funktionalismen blev den store mode inden for arkitektur. Plesners murstensfacader med karnapper og tårne blev afløst af sydlandsk inspirerede bygninger med flade tage. Og samtidig begyndte bygherrer at vælge andre materialer, der var mindre holdbare og betød flere reparationer på.

I slutningen af 1970'erne kom Plesners byggestil imidlertid på banen igen. Danske

*Plesner er fremtidens
økologiske arkitekt*

arkitekter erkendte, at hans valg af materialer – mursten, tegl og træ – er eviggyldigt i byggekunsten.

»Ulrik Plesner står for fremtidens vigtigste emner inden for arkitektur, nemlig de sunde materialer. Arbejder man med økologi og langtidsholdbarhed, så bliver Plesner meget aktuel igen,« slutter arkitekt Flemming Skude fra Kunstakademiet.

**Plesners debut som hofarkitekt kom med byggeriet af Klitgaarden til Christian den Tien-
de i 1914. Plesners princip var, at kongens sommerresidens skulle ligne de andre huse i Skagen. Dog var Klitgaarden mere symmetrisk og bastant.**

En samtidig tegning af Klitgaarden. Det folkelige og majestætiske koblet sammen.

Plesner indrettede kongens hus med enkle fyrretræsmøbler – en prangende stil ville skæmme huset.

